

ВИДИ ДОГОВОРУ НАЙМУ ЗА РИМСЬКИМ ПРАВОМ THE TYPES OF HIRING CONTRACTS IN ROMAN LAW

Миньо М.М.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено проблему класифікації договору найму за римським правом та проаналізовано основні підходи до визначення місця *locatio-conductio rei*, *locatio-conductio operis* та *locatio-conductio operarum* в структурі *locatio-conductio*. Зосереджено увагу на позові як основному критерію визначення поняття *locatio-conductio*.

Ключові слова: договір найму, найм речей, найм послуг, найм результатів конкретної роботи, класифікація, предмет, позов.

В статье исследовано проблему классификации договора наема за римским правом та проанализировано основные подходы до определения места *locatio-conductio rei*, *locatio-conductio operis* та *locatio-conductio operarum* в структуре *locatio-conductio*. Сосредоточено внимание на иске как основном критерии определения понятия *locatio-conductio*.

Ключевые слова: договор наема, наем вещей, наем услуг, наем результатов определенной работы, классификация, предмет, иск.

This article explores the problem of classification of the hiring contract in Roman law. The main approaches to the determination of the place of *locatio-conductio rei*, *locatio-conductio operis* and *locatio-conductio operarum* in the structure of *locatio-conductio* are analyzed. The attention is paid to the lawsuit as the main criteria of the definition of *locatio-conductio*.

Key words: hiring contract, hiring of the things, hiring services, hiring the results of specific work, classification, subject, lawsuit.

Дати загальне і при цьому точне визначення суті договору найму (*locatio-conductio*) дуже складно, оскільки це поняття розпадається на три види: найм речей, найм робіт (підряд) та найм послуг. Проблема полягає в тому, чи в римському праві існував один договір найму, який ділився на три види, чи насправді окремо було три різних договори найму. Тобто чи можна говорити про найм загалом, як про один договір.

Тому при дослідженні цієї проблеми необхідно з'ясувати, чи існував за римським правом єдиний договір найму, який ділився на три види, чи існувало три окремих договори найму, а також чи правильним є підхід щодо виокремлення саме трьох видів договору (трьох окремих договорів).

Складність питання, що розглядається, доводять різні підходи до його вирішення.

Так, І.Б. Новицький та І.С. Перетерський вказують, що класичне римське право знало три види договору найму: найм речей – *locatio-conductio rei*, найм робіт (підряд) – *locatio-conductio operis* та найм послуг – *locatio-conductio operarum* [1, с. 184]. О.А. Підопригора та Є.О. Харитонов зазначають, що римське право знало три договори найму: найм речей, найм послуг, найм роботи. Між ними є багато спільного, але є й істотні відмінності. При цьому науковці вказують на одну відмінність – предмет договору [2, с. 398].

Н. Дювернуа, характеризуючи ці правовідносини, вказує, що вчення про найм ділиться на вчення про найм речей, вчення про найм послуг та вчення про найм певної роботи [3, с. 654].

У 1810 році вийшла праця В. Куколника «Начальные основания римского права», в якій автор вживає термін «договір найму» [4, с. 114]. Проте тоді ще наука римського приватного права тільки починала розвиватись, зокрема, в контексті догми римського права. Про це свідчить те, що науковець відносить емфітевзис не до речового, а до зобов'язального права. Л. Камбек у праці «Римское право» вказує на двоякість договору найму [5, с. 286].

Якщо ж розглядати не найперші дослідження, а взяти до уваги найсучасніші вітчизняні досягнення у викладі основних питань римського зобов'язального права, то можемо побачити, що О.А. Кирпичов та В.В. Соловйова в підручнику «Римське приватне право», який вийшов у 2007 році, вказують про один найм та три його види [6, с. 163]; Ю.А. Задорожній в найновішому на цей час підручнику (2012 р.) «Основи римського приватного права» стоїть на позиції, що в класичному римському праві існувало три види договору найму [7, с. 250].

Розглядаючи класичну наукову літературу з римського приватного права, можна зустрітись з різними підходами до висвітлення цієї проблеми. Так, В. Зеллер

вважає, що терміном «*locatio-conductio*» римські джерела позначають відповідно три рівні договори, які хоч і мають подібності за своїм юридичним характером, але за змістом різко відрізняються один від одного [8, с. 92]. Т. Марецоль же говорить про один договір найму [9, с. 272]. Л.М. Загурський висловлює позицію, що, виходячи з предмету договору найму, він буває двох видів. До першого він відносить найм речей, до другого – найм послуг та найм робіт [10, с. 316].

В.О. Умов у своєму спеціальному дослідженні «Договір найму майна за римським та новітнім зарубіжним законодавством» зазначає, що договір найму за своїм предметом розпадається на три види. Предметом користування обумовленого договором найму можуть бути:

1. Майнові цінності, наприклад речі або права – речовий найм;

2. Сили особи: безпосередньо у вигляді певної тривалої діяльності – найм особистий; опосередковано, так як предметом є не самі послуги особи, а результат, який ними вироблений – підряд [11, с. 8].

Такої ж позиції дотримується Д. Азаревич [12, с. 151].

Генріх Дернбург у своїх «Пандектах» вживає термін «договори найму» та вказує, що за договорами найму до наших послуг надаються на певний строк тілесні речі або робочі сили за грошову винагороду. Існує три види таких договорів: майновий найм, найм послуг та найм робіт [13, с. 288].

Найновіші європейські дослідження з римського приватного права також неоднозначно підходять до цього питання. Дж. Франчозі вказує на складність сутності договору найму. Також він зазначає, що Гай пише тільки про два випадки: *locatio-conductio rei* та *locatio-conductio operis*, при цьому про *locatio-conductio operarum* мова йде тільки в більш пізніх Сентенціях Павла, що видно з різних фрагментів Дигест Юстиніана. У Юстиніана всі три випадки становлять три різних контракти [14, с. 384].

М. Х. Гарсія Гаррідо вживає термін «оренда», а не «найм» та визначає його як консенсуальний контракт, згідно з яким одна із сторін, а саме орендодавець, тимчасово передає річ або роботу в розпорядження іншої сторони, тобто орендарю, який «приймає» річ і здійснює контрадання орендодавцю у вигляді натуральної ренти або грошової плати. Науковець наводить ознаки, якими характеризується договір оренди. Далі він зазначає, що правовідносини *locatio-conductio* можуть бути поділені на два види: оренда речей або послуг та підряд [15, с. 618].

Вищезазначена різноманітність підходів вказує на проблему в класифікації.

Хоч й існує різний поділ: на два або на три види, але це питання заслуговує на окреме висвітлення, оскільки кожен з науковців, здійснюючи поділ, звертає найбільшу увагу на різні критерії, наприклад, М. Х. Гарсія Гаррідо провів поділ, виходячи більше з мети договору, а В. О. Умов – з його предмету.

У сучасному Цивільному кодексі України договори про надання послуг та про виконання робіт стоять окремо від найму, що зумовлено тривалим процесом еволюції цивільного права. Найм же визначається як договір, за яким наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно в користування за плату на певний строк [16]. Предметом найму є майно. Розглядаючи сучасні види договору найму, можна побачити, що всі окремі види договору найму мають предметом майно, проте кожен окремий вид договору відповідає певному майну, яке підпадає під всі загальні ознаки майна, проте це майно наділене особливостями (а не відмінностями).

Справді, можна виходити з позиції: один предмет – один договір, тобто якщо хоча б одна ознака окремого виду, в даному випадку предмет, є відмінною, то такі договори не складають окремих видів. Проте такий підхід залежить від того, що ми вкладаємо в зміст терміну «предмет договору найму». Якщо ми вважатимемо, що предметом договору найму є річ, послуги або результат конкретної роботи, тоді найм речей чи найм послуг все одно залишаться наймом, якщо ж предмет вважатимемо відмінною ознакою, то матимемо три окремих договори найму.

Отже, як правильно вчинити в даному випадку? Чи правильно вживати термін «договір найму» або «договори найму» стосовно *locatio-conductio*?

У Дигестах Юстиніана відсутня пряма вказівка на поділ найму на види взагалі. Найм є природним та прийнятим у всіх народів контрактом та укладається не в силу слів, а в силу згоди, так як і купівля-продаж (D:19.2.1) [17, с. 707]. Римляни не надавали такої уваги класифікаціям, як наука останніх століть. Правовідносини, що потребували врегулювання отримували позицію юриста, що згодом ставала нормою, яка в силу особливостей римського права входила в масив джерел права без чіткого розподілу на групи за характером правовідносин, на відміну від сучасного права, в якому нова норма входить у конкретну галузь, далі у конкретний вид правовідносин цієї галузі та посідає своє місце, наприклад, у розділі, далі в главі, параграфі, статті, її частині. Можна погодитись з Н. Дювернуа, який вказав, що не стільки договір ділився на три види, а ділилось вчення про нього. Справді, майже всі класифікації та поділи (щодо римського права) – досягнення

не самого римського права, а науковців, які це право досліджували.

З чого тоді необхідно виходити, розв'язуючи проблему, та на який критерій зважати?

У Давньому Римі основною ознакою, яка вказувала на те, що в особи існувало право, був не зміст правовідносин, а те, чи захищалося таке право позовом. Основою зобов'язального права є зобов'язання, основою якого є право вимоги. Але це право безсиле, якщо відсутні засоби, якими воно захищатиметься. Тобто нема позову – нема зобов'язання.

У сучасному цивільному праві види позовів залежать не стільки від виду правовідносин, а від того, як право особи було порушене, та яким способом вона бажає, щоб це порушення було усунуте. Римське право містить окремі види позовів щодо окремих договорів. Ці позови притаманні тільки відповідним договорам, мають відповідну назву та особливості. Виходячи з позовів, а не зі структури пам'яток права, здійснюється поділ договорів за римським правом. Т. Марецоль зазначає, що кожен із контрагентів договору найму дає позов проти іншого, але дає ще й окремий позов для кожного: наймач – *actio conducti*, наймодавець – *actio locate*. Х.М. Гарсія Гаррідо вказує, що орендні правовідносини породжували два позови: позов про здане в оренду на користь орендодавця для витребування зданої в оренду речі і (або) виконання будь-якого іншого обов'язку, прийнятого на себе орендарем, та позов про прийняте в найм на користь орендаря для зобов'язання орендодавця до виконання своїх обов'язків.

Незалежно від того, що є предметом найму: річ, результат роботи чи послуги – у розпорядженні контрагентів все одно будуть лише або *actio conductio*, або *actio locatio*.

На користь того, що саме позов є основою класифікації договорів, виступають назви титулів Дигест Юстиніана: положення про найм, згруповані в розділ, назва якого не «Найм», не «Договір найму», не «Договори найму», а «Про позов, що витікає з найму»

Отже, з усього вищезазначеного, на нашу думку, можна зробити висновок про те, що коли ми вкладаємо у визначення поняття найму всі три предмети: річ, результат роботи і послуги, то отримуємо один договір найму, який ділиться залежно від предмету на три види з єдиним позовом, який ділиться на два види, залежно від того, яка із сторін його подає: наймодавець чи наймач. Проте підхід, згідно з яким існує три окремих договорів найму, також не є неправильним, оскільки класифікація договору (договорів найму) є результатом досліджень науковців, а не результатом досягнень римського права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новицкий И. Б. Римское право. – Изд. 4-е, стереотипное / И. Б. Новицкий. – М.: ТЕИС, 1993. – 245 с.
2. Підпригора О. А. Римське право: підруч. / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 528 с.
3. Дювернуа Н. Курс римского гражданского права / Н. Дювернуа. – СПб.: Лит. Куприна, б. г. – 718 с.
4. Куколник В. Начальные основания римского права / В. Куколник. – СПб.: Медицинская типография, 1810. – 291 с.
5. Камбек Л. Римское право / Л. Камбек. – Казань, 1845. – 365 с.
6. Кирпичов О. А. Римське приватне право: Навч. Посібник / О. А. Кирпичов, В. В. Соловйова. – Донецьк, Юго-Восток, 2007. – 319 с.
7. Задорожний Ю. А. Основи римського приватного права: навч. Посібник / Ю. А. Задорожний. – К.: Істина, 2012. – 342 с.
8. Зеллер В. Институции римского права / В. Зеллер. – М.: Лит. Диденко, 1897. – 179 с.
9. Марецоль Т. Учебник римского гражданского права / Т. Марецоль. – М.: Тип. А. Мамонтова, 1867. – 487 с.
10. Загурський Л. Н. Элементарный учебник римского права. Особенная часть, кн. 2: Обязательственное право / Л. Н. Загурський. – Харьков: Тип. Печатное дело, 1905. – 448 с.
11. Умов В. А. Договор найма имуществом по римскому и новейшим иностранным законодательствам / В. А. Умов. – М.: Университетская тип. (Катков и к), 1872. – 367 с.
12. Азаревич Д. Система римського права: Университетский курс, т. 2, ч. 1-2 / Д. Азаревич – Варшава: Тип. М. Земкевич, 1889. – 506 с.
13. Дернбург Г. Пандекты, т. 2, в. 3 русского перевода Обязательственное право / под ред. П. Соколовского. – М., 1911. – 396 с.
14. Франчози Дж. Институционный курс римского права / под ред. Л. Л. Кофанова. – М.: Статут, 2004. – 428 с.
15. Гарсія Гаррідо М. Х. Римское частное право: казусы, иски, институты / под ред. Л. Л. Кофанова. – М.: Статут, 2005. – 812 с.
16. Цивільний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44ю – С. 356.
17. Дигесты Юстиниана / Перевод с латинского, Отв. Ред. Л. Л. Кофанов. Т. 3. – М.: Статут, 2003. – 780 с.